Bioaccumulation of Heavy Metals in Indoplanorbis exustus From Godavari River

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR
Dr. AMJADKHAN V. PATHAN

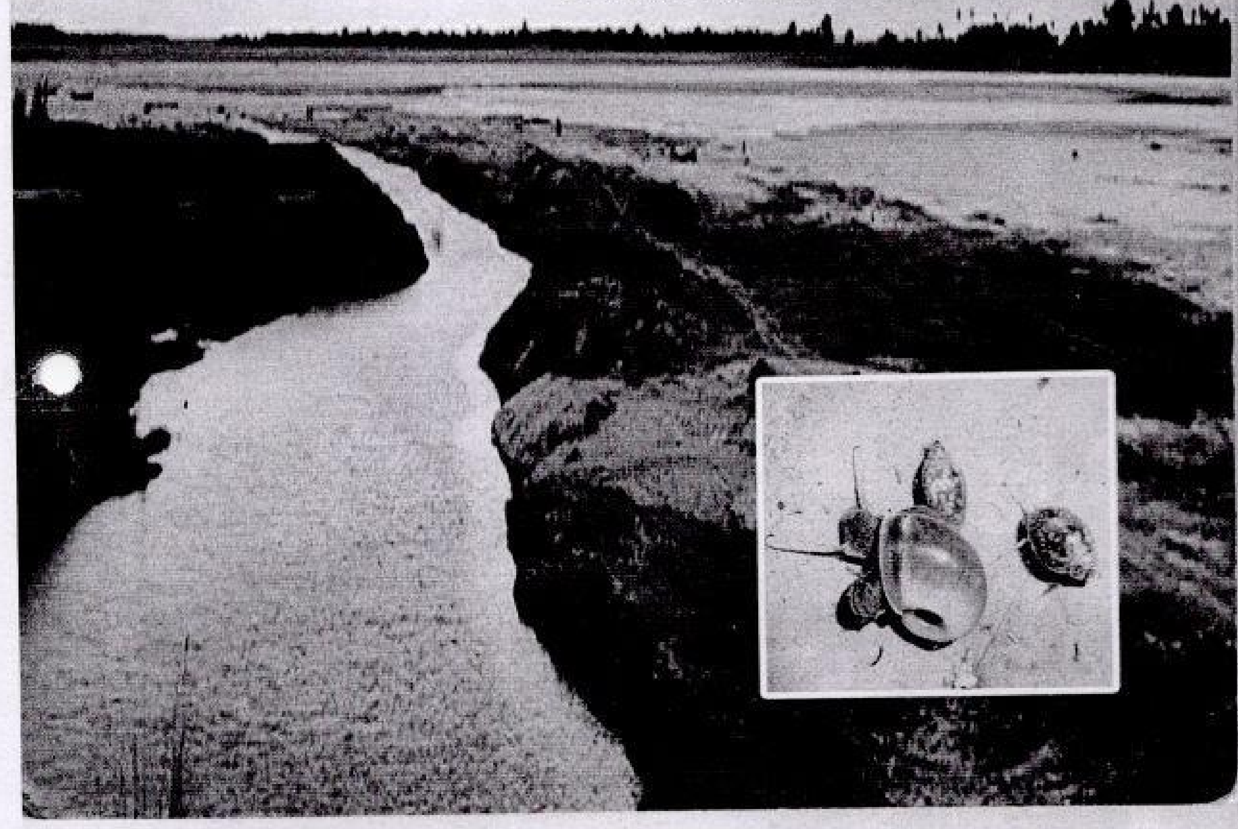

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist.Nanded

About the Author

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR

Dr. Bhupalwar Srinivas Rao Rangarao (M. Sc., B.ed., Ph.D.) working as Associate Professor (Zoology) in L.B.S. College, Dharmabad, Nanded. (M. S.). He is working as Head, Department of Zoology. He has presented and published more than twenty research papers in national and International Conferences and Journals. He has obtained doctorate from Dr. B. A. M. U. Aurangabad. This is his first book and working on other books for B.Sc. students.

srbhupalwar@gmail.com

Dr. AMJADKHAN V. PATHAN

Dr. Amjadkhan V. Pathan is working as Assistant Professor (Zoology) in Azad Mahavidyalaya, Ausa Since 2001. He is working as Head, Department of Zoology. He has presented and published more than twenty research papers in national and International Conferences and Journals. He has obtained doctorate in 2017. This is his seventh book and working on other books for B.Sc. students.

Khanamjed777@gmail.com

Published by

Lulu.com

3101, Hillsborough St,
Raleigh, NC 27607.
United States.

9 781716 463334

Co-Ordinator, IQAC
Shastri Mahavidya

Bioaccumulation of Heavy Metals in Indoplnorbis exustus From Godavari River

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR
M.Sc., B.Ed., Ph.D.
Head, Department of Zoology
L.B.S. College, Dharmabad, Nanded. (M. S.) INDIA.

Dr. AMJADKHAN V. PATHAN
M.Sc., M.A., M.Phil., Ph.D.
Head, Department of Zoology
Azad college, Ausa.

LULU PUBLICATION
2020

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist.Nanded

Price : 450/-

Bioaccumulation of Heavy Metals in Indoplnorbis exustus From Godavari River

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR
M.Sc., B.Ed., Ph.D.
Head, Department of Zoology
L.B.S. College, Dharmabad, Nanded. (M. S.) INDIA.

Dr. AMJADKHAN V. PATHAN
M.Sc., M.A., M.Phil., Ph.D.
Head, Department of Zoology
Azad college, Ausa.

© 2020 by Authors
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without prior permission of the author. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages. [The responsibility for the facts stated, conclusions reached, etc., is entirely that of the author. The publisher is not responsible for them, whatsoever.]

ISBN- 978-1-716-46333-4

Published by,
Lulu Publication
3101 Hillsborough St,
Raleigh, NC 27607,
United States.

Printed by,
Laxmi Book Publication,
258/34, Raviwar Peth,
Solapur, Maharashtra, India.
Contact No. : 9595359435
Website: http://www.lbp.world
Email ID: apiguide2014@gmail.com

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist Nanded

The present book "
Indoplnorbis exustus Fr
serve the needs of the re
written keeping in mind th
the fundamental concepts
to the students of other fo
been made to present the
which is presented with sin

Since long ago, hur
towards other living anima
other agricultural purpo
importance in the ec ysts
sources. In preparation of
useful literature for making
for which we are greatly i
research scholars.

The present resea
chapters which consist o
materials and methods,
references.

Chapter one mainly
heavy metals interfere with
economic importance and
Indoplnorbis exustus From

Chapter two is ma
methods. The main focus w
and methods for entire ex
Heavy Metals.

The third chapter
adopted for the production
This chapter includes st
collection, experimentation

Physico-Chemical Parameters of Godavari River Waters and The Freshwater Pulmonate I. exustus

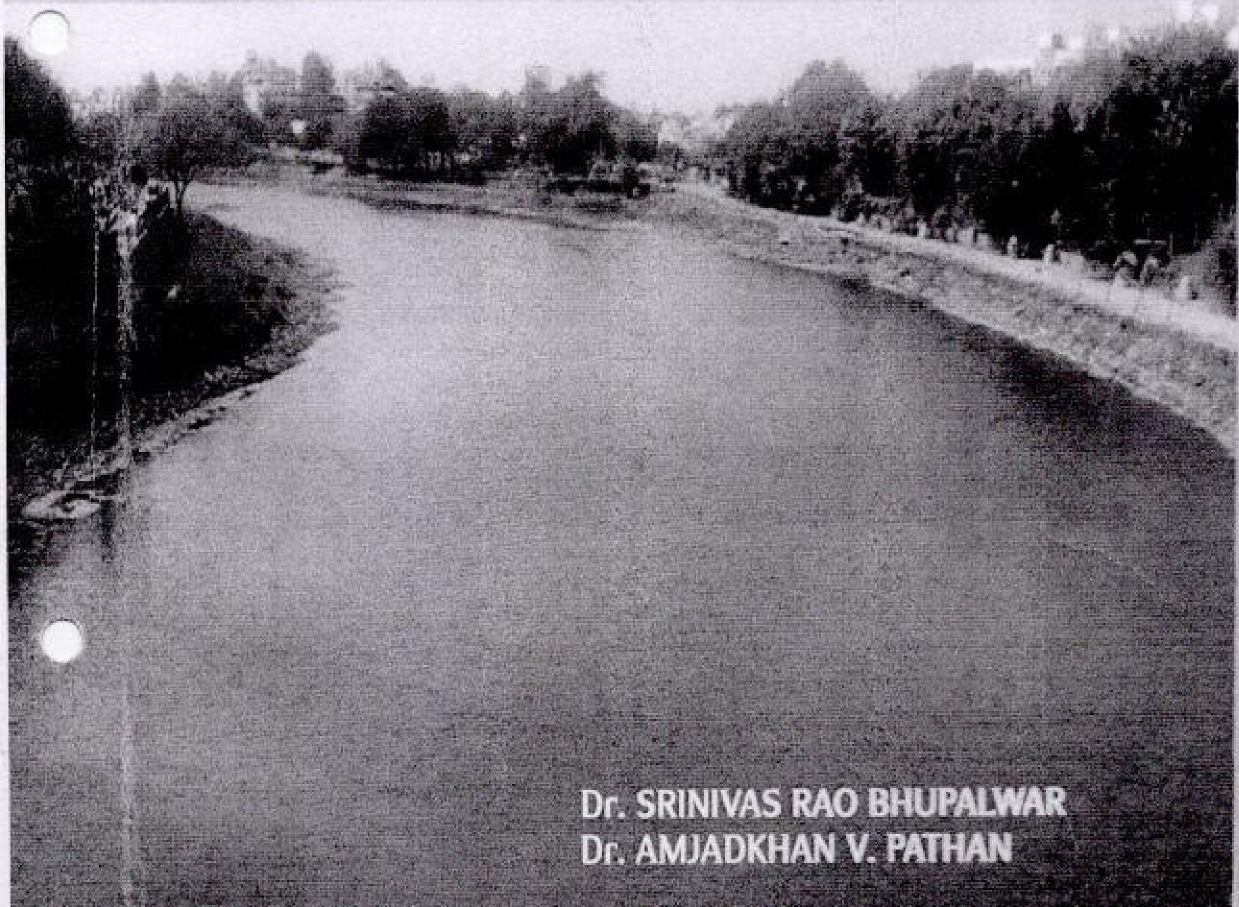

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR
Dr. AMJADKHAN V. PATHAN

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist Nanded

About the Author

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR

Dr. Bhupalwar Srinivas Rao Rangarao (M. Sc., B.ed., Ph.D.) working as Associate Professor (Zoology) in L.B.S. College, Dharmabad, Nanded. (M. S.). He is working as Head, Department of Zoology. He has presented and published more than twenty research papers in national and International Conferences and Journals. He has obtained doctorate from Dr. B. A. M. U. Aurangabad. This is his first book and working on other books for B.Sc. students.

srbhupalwar@gmail.com

Dr. AMJADKHAN V. PATHAN

Dr. Amjadkhan V. Pathan is working as Assistant Professor (Zoology) in Azad Mahavidyalaya, Ausa Since 2001. He is working as Head, Department of Zoology. He has presented and published more than twenty research papers in national and International Conferences and Journals. He has obtained doctorate in 2017. This is his seventh book and working on other books for B.Sc. students.

Khanamjed777@gmail.com

Published by

Lulu.com
3101, Hillsborough St,
Raleigh, NC 27607,
United States.

9 781716 463372

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist.Nanded

Physico-Chemical Parameters of Godavari River Waters and The Freshwater Pulmonate I. exustus

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR
M.Sc., B.Ed., Ph.D.
Head, Department of Zoology
L.B.S. College, Dharmabad, Nanded. (M. S.) INDIA.

Dr. AMJADKHAN V. PATHAN
M.Sc., M.A., M.Phil., Ph.D.
Head, Department of Zoology
Azad college, Ausa.

LULU PUBLICATION
2020

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist.Nanded

Price : 899/-

Physico-Chemical Parameters of Godavari River Waters and The Freshwater Pulmonate I. exustus

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR
M.Sc., B.Ed., Ph.D.
Head, Department of Zoology
L.B.S. College, Dharmabad, Nanded. (M. S.) INDIA.

Dr. AMJADKHAN V. PATHAN
M.Sc., M.A., M.Phil., Ph.D.
Head. Department of Zoology
Azad college, Ausa.

© 2020 by Authors
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without prior permission of the author. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages. [The responsibility for the facts stated, conclusions reached, etc., is entirely that of the author. The publisher is not responsible for them, whatsoever.]

ISBN- 978-1-716-46337-2

Published by,
Lulu Publication
3101 Hillsborough St,
Raleigh, NC 27607,
United States.

Printed by,
Laxmi Book Publication,
258/34, Raviwar Peth,
Solapur, Maharashtra, India.
Contact No. : 9595359435
Website: http://www.lbp.world
Email ID: apiguide2014@gmail.com

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist.Nanded

Quantitative Determination of Biochemical Constituents and Histomorphology of gonad in Indoplanorbis exustus from Godavari River

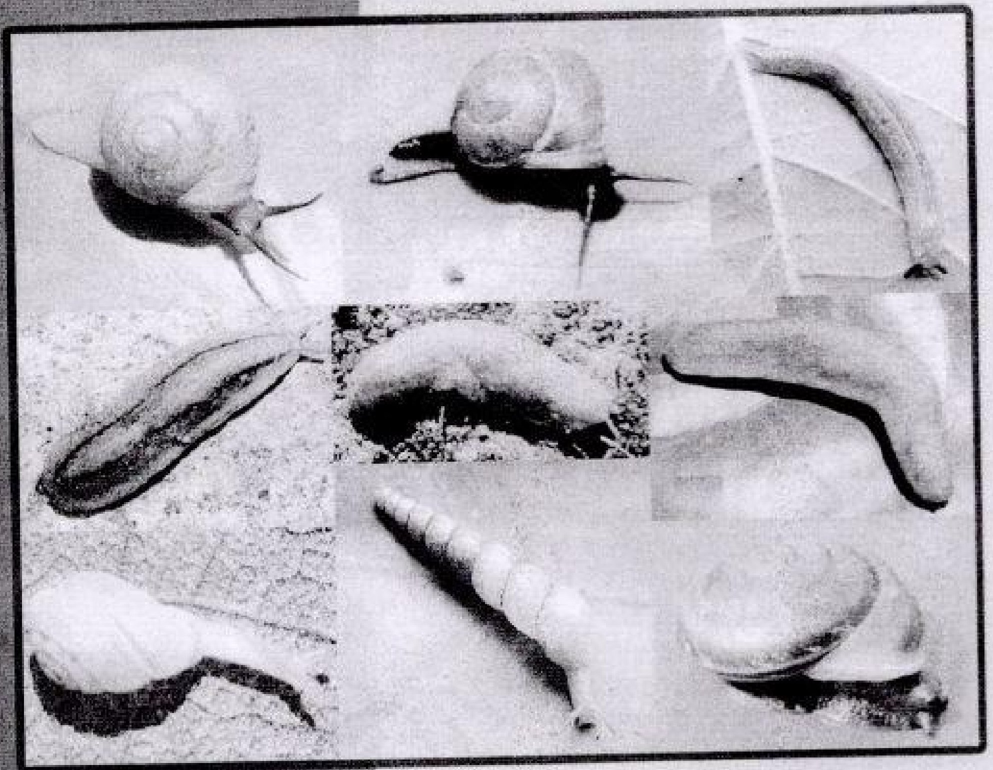

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR
Dr. AMJADKHAN V. PATHAN

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist.Nanded

About the Author

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR

Dr. Bhupalwar Srinivas Rao Rangarao (M. Sc., B.ed., Ph.D.) working as Associate Professor (Zoology) in L.B.S. College, Dharmabad, Nanded. (M. S.). He is working as Head, Department of Zoology. He has presented and published more than twenty research papers in national and International Conferences and Journals. He has obtained doctorate from Dr. B. A. M. U. Aurangabad. This is his third book and working on other books for B.Sc. students.

srbhupalwar@gmail.com

Dr. AMJADKHAN V. PATHAN

Dr. Amjadkhan V. Pathan is working as Assistant Professor (Zoology) in Azad Mahavidyalaya, Ausa Since 2001. He is working as Head, Department of Zoology. He has presented and published more than twenty research papers in national and International Conferences and Journals. He has obtained doctorate in 2017. This is his ninth book and working on other books for B.Sc. students.

Khanamjed777@gmail.com

Published by

.com
3101, Hillsborough St,
Raleigh, NC 27607,
United States.

9 781716 454998

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist.Nanded

Quantitative Determination of Biochemical Constituents and Histomorphology of gonad in Indoplanorbis exustus from Godavari River

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR
M.Sc., B.Ed., Ph.D.
Head, Department of Zoology
L.B.S. College, Dharmabad, Nanded. (M. S.) INDIA.

Dr. AMJADKHAN V. PATHAN
M.Sc., M.A., M.Phil., Ph.D.
Head, Department of Zoology
Azad college, Ausa.

LULU PUBLICATION
2020

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist.Nanded

Price : 450/-

Quantitative Determination of Biochemical Constituents and Histomorphology of gonad in Indoplanorbis exustus from Godavari River

Dr. SRINIVAS RAO BHUPALWAR
M.Sc., B.Ed., Ph.D.
Head, Department of Zoology
L.B.S. College, Dharmabad, Nanded. (M. S.) INDIA.

Dr. AMJADKHAN V. PATHAN
M.Sc., M.A., M.Phil., Ph.D.
Head, Department of Zoology
Azad college, Ausa.

© 2020 by Authors
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without prior permission of the author. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages. [The responsibility for the facts stated, conclusions reached, etc., is entirely that of the author. The publisher is not responsible for them, whatsoever.]

ISBN- 978-1-716-45499-8

Published by,
Lulu Publication
3101 Hillsborough St,
Raleigh, NC 27607,
United States.

Printed by,
Laxmi Book Publication,
258/34, Raviwar Peth,
Solapur, Maharashtra, India.
Contact No.: 9595359435
Website: http://www.lbp.world
Email ID: apiguide2014@gmail.com

PREF

The present book "Qu
biochemical constituents in
Godavari River" is designed to
scholars. The book has been writ
weakness in understanding the
topics. However, it will be useful
universities also. An attempt has
matter in a simple lucid language
well labeled diagrams.

Since long ago, human be
towards other living animals to us
other agricultural purpose. All
importance in the ecosystem by
sources. In preparation of this b
useful literature for making the bo
for which we are greatly indebte
research scholars.

The present research w
chapters which consist of introc
materials and methods, results,
references.

Chapter one mainly deals
phenomenon of reproduction i
importance and Biochemical
freshwater molluscs *Indoplnorbis*
Water in research.

Chapter two is mainly e
methods. The main focus was on ob
and methods for entire exper
investigations among the freshw
exustus.

The third chapter includes
adopted for the production of resu

Co-Ordinator, IQAC
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist.Nanded

20.21
3.3.4

Book

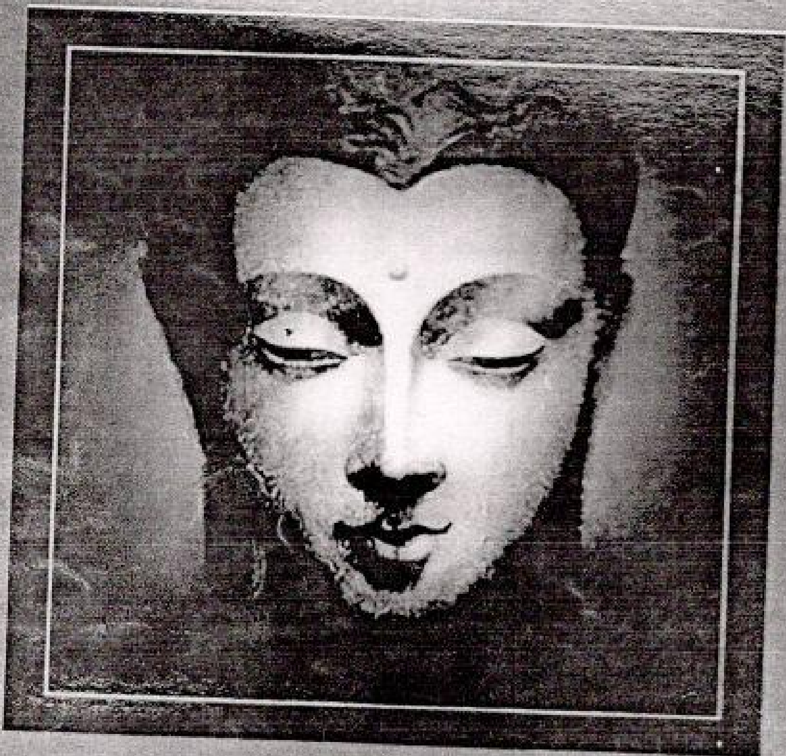

बौद्धकालीन स्त्री जीवन

डॉ. सुदर्शन क्षेत्री

Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

ISBN-978-93-85686-34-4

बौद्धकालीन स्त्री जीवन / डॉ. सुदर्शन सदाशिवराव क्षेत्री

Boudhakalin Stri Jivan / Dr.Sudrashan Sadashivrao Kshetry

प्रकाशक

नीता श्रीराम गव्हाणे,

सूर्यमुद्रा प्रकाशन,

भूमी, ३, यशनगरी, तिरुमलानगर, नांदेड - ०५

भ्र. ०७३८५६५३६२० / ०९६७३८९६९४०

e-mail: shrigavhane@gmail.com

www.suryamudraprakashan.com

प्रकाशन क्र. ४५

© सौ.प्रमिला सुदर्शन क्षेत्री

बंगलो नं.११, फराटे पार्क,

वाडी (बु.), नांदेड

संवाद - ९४२३४४०७१३

e-mail: sudarshankshetry475@gmail.com

प्रथम आवृत्ती : ७ ऑक्टोबर २०२०

मुखपृष्ठ : संतोष घोंगडे

अक्षरजुळवणी : भीमानंद अनंतवार

मुद्रक : जय प्रिंटर्स, हैद्राबाद.

किंमत : १०० रु.

या पुस्तकातील कोणताही मजकूर, पुनर्प्रकाशित अथवा संग्रहित करण्यासाठी लेखक आणि प्रकाशक दोघांचीही लेखी पूर्वपरवानगी घेणे बंधनकारक आहे.

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

"बौध्द धर्म हा प्राकृतिक विलक्षणतेच्या विश्लेषणावर आधारीत असल्याकारणाने स्त्री– पुरुषांना एक समान दर्जा प्राप्त होतो. या प्रकरणात उल्लेख केल्याप्रमाणे मानवाची जात एकच असते. मनुष्याची योनी जन्मोजन्मी तीच राहते. ती पशुपक्षी किंवा जनावराच्या योनीत जन्म घेत नाही. मनुष्यांच्या योनीत स्त्रीपुरुष भेद नाही. स्त्रीपुरुषाची उत्पत्ती ही (इम्ब्रयो) स्पर्म (वीर्य) आणि रजोगोल (ओवम) वर आधारीत असते. अशाप्रकारे स्त्री आणि पुरुषाचा जन्म मनुष्याच्या योनीपासूनच होतो त्याला ईश्वर किंवा दिव्यशक्ती कारणीभूत नाही म्हणून बुध्दांनी स्त्री–पुरुषाला एकाच तराजूत ठेवले, त्यांच्या आस्था आणि अस्मितेचा समतोल ठेवला. हे सर्व प्रकृतीच्या नियमांचे वैज्ञानिकदृष्टया विश्लेषण मात्र आहे. जे आजच्या विज्ञानाला मान्य आहे."

(बौध्दाचा मानवतेला संदेश – ग्रंथातून साभार)

सूर्यमुद्रा प्रकाशन

ISBN-978-93-85686-34-4
9789385686344

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalay
Dharmabad. Dist. Nanded

डॉ. प्रतिभा येरेकार

जन्मस्थान : पूर्णा, जि. परभणी (महाराष्ट्र)

शिक्षा : एम.ए., पी-एच.डी., सेट (हिन्दी)

प्रकाशित ग्रंथ : 1. मोहन राकेश के नाटकों में नारी, 2. हिंदी का आत्मकथा साहित्य

घटक-लेखन : ''हिंदी साहित्य का इतिहास खंड-4'' पाठ्यक्रम पुस्तक में 'हिन्दी दलित एवं महिला-लेखन का विकासात्मक अध्ययन'

शोध-आलेख : संचारिका, सार्थक उपलब्धि, प्रगति-वार्ता, साहित्य-परिवार, अंबेडकर कल्चर, नूतन वाग्धारा आदि विभिन्न पत्रिकाओं के साथ शोध, अभिनंदन एवं गौरव ग्रंथों में लगभग 65 अंतर्राष्ट्रीय, राष्ट्रीय, राज्यस्तरीय, प्रादेशिक शोध-आलेखों का प्रकाशन।

समीक्षा :
1. ''यथार्थ की ओर उन्मुख : काव्यांकुर'' (कविता-संग्रह) उमेश खोबरे।
2. ''ग्रमीण जीवनाचा दस्तावेज : होऊ देरे आबादानी'' (कविता-संग्रह) -प्रा. श्रीराम गव्हाणे।
3. ''प्रस्थापित व्यवस्थेवर विद्रोहाचा ओढलेला आसूड''-'सुड प्रस्थापित व्यवस्थेचा' (कविता-संग्रह) -प्रा. सुनिलचंद्र सोनकांबले

अनुवाद : हिंदी से मराठी तथा मराठी से हिंदी कविता एवं आलेख
1. फारच महत्व आहे (कविता), 2. वर्षाचे दागिणे (कविता)
1. छिपा सत्य (कविता) 2. पराभूत (कविता) 3. गिद्ध (कविता) 4. एहसास (कविता) 5. संविधान (कविता) 6. राष्ट्रीय एकात्मकता और बाबासाहेब आंबेडकर (आलेख) 7. दलितों का पृथक सौंदर्यशास्त्र नहीं हो सकता (आलेख)

पुरस्कार एवं सम्मान :
अखिल भारतीय नागरी लिपि निबंध-प्रतियोगिता: प्रथम पुरस्कार, मार्च 2021 तथा महाराष्ट्र शासन, पुणे का 'लेक शिकवा' अभियान अंतर्गत 'विशेष गौरवार्थ सम्मानपत्र' जनवरी, 2015 के साथ अन्य शैक्षिक और सामाजिक क्षेत्र के आठ पुरस्कार एवं सम्मान।

संप्रति : प्रोफेसर एवं हिंदी विभागाध्यक्षा, लाल बहादुर शास्त्री महाविद्यालय, धर्माबाद, जि. नांदेड़ (महाराष्ट्र)

ईमेल : pratibhayerekar106@gmail.com

Also available at : flipkart amazon

₹425/-

ISBN 978-81-943395-3-3

वान्या पब्लिकेशंस

3ए-127 आवास विकास, हंसपुरम्, नौबस्ता, कानपुर-208021

9450889601, 7309038401

vanyapublicationskanpur@gmail.com

info@vanyapublications.com

www.vanyapublications.com

rudra graphics

20-21

माझे कुटुंब माझी जबाबदारी

सामाजिक बांधिलकी आणि जाणीव

- संपादक -

डॉ. पंकजकुमार एस. नन्नवरे
डॉ. अनिल आर. बारी । डॉ. प्रशांत डी. कसबे

अथर्व पब्लिकेशन्स

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

ेत कुरकुट । डा. वसंत खरात । डा.

अथर्व पब्लिकेशन्स

माझे कुटुंब–माझी जबाबदारी
(सामाजिक बांधिलकी आणि जाणीव)
(Maze Kutumbh-Mazi Jababdari)

© सर्व हक्क सुरक्षित

ISBN : 978-81-953171-1-0
पुस्तक प्रकाशन क्र. ८११

प्रकाशक
युवराज भटू माळी
अथर्व पब्लिकेशन्स
धुळे : १७, देविदास कॉलनी, वरखेडी रोड, धुळे – ४२४००१.
संपर्क : ९४०५२०६२३०
जळगाव : शॉप नं.२, नक्षत्र अपार्टमेंट, शाहूनगर हौसिंग सोसायटी, तेली समाज मंगल कार्यालयासमोर, जळगाव – ४२५००१.
संपर्क : ०२५७-२२३९६६६, ९७६४६९४७९७
ई–मेल : atharvapublications@gmail.com
वेबसाइट : www.atharvapublications.com
प्रथमावृत्ती : २३ जून २०२१
अक्षरजुळवणी : अथर्व पब्लिकेशन्स
मूल्य : ३५०/–

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalay
Dharmabad. Dist. Nanded

E-Book *available on*
amazon.in ▪ GooglePlayBooks ▪ atharvapublications.com
ऑनलाइन पुस्तक खरेदीसाठी www.atharvapublications.com

या पुस्तकातील कोणत्याही भागाचे पुनर्निर्माण अथवा वापर इलेक्ट्रॉनिक अथवा यांत्रिकी साधनांनी – फोटोकॉपिंग, रेकॉर्डिंग किंवा कोणत्याही प्रकारे माहिती साठवणुकीच्या तंत्रज्ञानातून प्रकाशकाच्या व लेखकाच्या लेखी परवानगीशिवाय करता येणार नाही. सर्व हक्क राखून ठेवले आहेत.

-: अ नु क्र म णि का :-

- माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी ३१
  प्राचार्य डॉ. अतुल साळुंके
- 'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' उपक्रमात राष्ट्रीय सेवा योजनेचे योगदान ३५
  डॉ. पंकजकुमार शांताराम नन्नवरे
- 'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' मोहिमेत माझी जबाबदारी.......... ४३
  डॉ. उज्ज्वला पंकज नन्नवरे
- शासन ते कुटुंब... .... ४९
  डॉ. अनिल रामदास बारी, सौ. प्राप्ती अनिल बारी
- सामाजिक भान अन् जाणिवा ५३
  डॉ. दीपक मोतीराम मराठे
- नागरिकांनो, धैर्य अन् संयम ठेवा... .... ५६
  डॉ. सचिन जयराम नांद्रे
- मोहिमेत 'रासेयो'ची भूमिका ६३
  प्रतिभा विश्वनाथ लोणारी
- प्लाझ्मा सेल्स दान करण्याची गरज ६८
  डॉ. राजेंद्रकुमार बन्सीलाल अहिरराव
- समाजाप्रति हवे उत्तरदायित्व! ८२
  डॉ. सर्जेराव गंगाधर गोल्डे
- हे विश्वची माझे घर.. ९१
  गणपत विलास माखणे

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad Dist. Nanded

- मोहीम जाणीव–जागृतीची.. ९६
  डॉ. अक्षय किशोर घोरपडे
- प्रत्येकाने राखले समाजभान १०३
  डॉ. कविता मुरारीलाल राजाभोज
- शासनाची पालकत्वाची भूमिका.. १०९
  गौतमी आनंद जगदेव
- त्रिसूत्रीचा उपयोग कराच... .... ११८
  डॉ. दिनेश नागराज सूर्यवंशी
- आपत्ती काळात मानसिक आधाराची गरज १२०
  डॉ. हेमंत घनश्याम भंगाळे
- सामाजिक भान अन् जाणीव.. १२४
  डॉ. प्रभाकर गणपतराव जाधव
- घरी राहा, सुरक्षित राहा अन् काळजी घ्या.. .... १३०
  अमृता चव्हाण, ओमकार चव्हाण, डॉ. विलास कर्डिले
- वाखाणण्याजोगी आरोग्य मोहीम.. १३३
  डॉ. प्रशांत धोंडिबा कसबे, डॉ. पंकजकुमार नन्नवरे
- आरोग्याची महाचळवळ १३९
  डॉ. वंदना रवींद्र बडगुजर
- घेऊया आरोग्याची खबरदारी.. १४५
  प्रा. अजय माणिक पाटील
- माझे आरोग्य–माझी जबाबदारी.. १५१
  डॉ. दीपक पिराप्पा जाधव

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

सामाजिक भान अन् जाणीव

डॉ. प्रभाकर गणपतराव जाधव
राज्यशास्त्र विभागप्रमुख,
लालबहादूर शास्त्री महाविद्यालय,
धर्माबाद, जि. नांदेड

एकविसावे शतक हे विज्ञान-तंत्रज्ञान आणि संशोधनाच्या माध्यमातून 'माणूस' या तीन अक्षरी नावाच्या सर्वोच्च बुद्धिमत्तेने जगाला आविष्कृत केले आहे. त्यात माणूस नावाचा प्राणी बौद्धिक क्षमतेने निसर्गात वावरत असतो, तेव्हा तो आपल्या भौतिक शोधातून आपली सामाजिक प्रतिष्ठा निर्माण करण्यात व्यस्त होताना दिसतो. तो आज आपला सामाजिक हव्यास कसा वाढत जाईल, याकडे अधिक लक्ष केंद्रित करीत आहे.

जसे महात्मा गांधी म्हणाले होते की, ही पृथ्वी सर्व मानव मात्राला पुरेल असे अन्न-वस्त्र-निवारा देऊ शकते. पण त्याचा हव्यास पूर्ण करू शकत नाही. अशा मानवी प्रवृत्तीला निसर्गावर मात करण्याचे भान राहिलेले नाही. मानवाच्या अशा बाह्य कुरूप प्रवृत्तीतून भौतिक लालसा आणि वाढती महत्त्वाकांक्षा डोळ्यांसमोर ठेवून तो सध्याच्या समाजाची वाटचाल करीत आहे. त्यामुळेच आजच्या वर्तमान समाजात दिवसेंदिवस अमानवी कृत्य, भ्रष्टाचार, हिंसाचार, लूटमार, भय, भीती, शांतता व सुरक्षितता यांसारखे असंख्य प्रश्न जगासमोर पुढे येत आहेत. अशा परिस्थितीतही सर्व समस्यांवर मात करून पुढे जाण्याचे सामर्थ्य समाजात निर्माण झाले होते.

जसे एक सामाजिक म्हणणे आहे, तसे आभाळच फाटले, तर त्याचे शिवणे अशक्य असते. अशावेळी या फाटलेल्या आभाळाला शिवण्याचे सामर्थ्य केवळ आणि केवळ निसर्गाने आपल्याजवळ राखून ठेवलेले आहे. जागतिक विस्तारवादी व्यवस्थेत आपल्या धोरणांचे वर्चस्व वाढविण्यासाठी व्यक्ती, कुटुंब, समाज आणि राष्ट्र आपापल्या सर्वोच्च क्षमतेचे प्रयत्न करतात. कोणी विज्ञानाची प्रगती करतेय, कोणी संशोधनात प्रगती करतेय, तर कोणी अण्वस्त्र साधनेत प्रगती करतेय, तर कोणी आपापल्या आवडत्या क्षेत्रामध्ये आपले वर्चस्व निर्माण करण्याचा प्रयत्न करतात. असे करीत असताना शक्यतो

मानवीय कृत्य होणार नाही, याची काळजी घेण्यात येते. पण, अशा वेळी आपल्या वर्चस्वाला आव्हान मिळत असेल, तेव्हा व्यक्ती, समाज किंवा राष्ट्र यापैकी कोणतीही शक्ती असो; ती मात्र अन्य पर्याय उरत नसतील, त्या वेळी आपली क्रूरता व हिंसक प्रवृत्ती यांसारख्या कोणत्याही मार्गाचा वापर करून बदला कसा घ्यायचा, अशा विचारात असते. अशाच विकृत मानसिकतेतून अमानवी कृत्य करून आपला बदला घेता येऊ शकतो. ही भावना वाढीस लागली, की अशी अवस्था कोणत्याही स्तरापर्यंत जाऊन पोहोचू शकते.

अशाच विकृत व अमानवीय कृत्यातून सध्या जगामध्ये कोरोना नावाच्या जैविक विषाणूने थैमान घातलेले आहे. कोविड-१९ या विषाणूचे नाव आहे. covid-19 या विषाणूने अल्पावधीतच संपूर्ण जगात हाहाकार माजविलेला आहे.आजही मागील वर्षापासून या विषाणूने जगाला अस्वस्थ करून सोडले आहे. जागतिक अभ्यासकांच्या मते, या अमानवीय जैविक विषाणूचा जन्म मानवनिर्मित आहे. म्हणून हा विषाणू आज जगातील २१० देशांत पसरलेला आहे. तो संपूर्ण मानव जात नष्ट करण्याचा संकल्पच केला की काय? असे वाटायला लागले आहे. कोरोना विषाणूमुळे जगभर पसरलेला आजार हा जगाची झोप उडविणारा आहे. या कोरोना विषाणूच्या संक्रमणामुळे सर्व भय आणि भीती निर्माण झाली आहे.

आजमितीला निसर्गात आपल्या बौद्धिक कौशल्याच्या जोरावर निसर्गावर कृत्रिम नियंत्रण घालू पाहणाऱ्या माणसाच्या वर्तनाची उलटापालट होऊ लागली आहे. गर्दीने आणि ऊर्जेने नेहमीच ओसंडून वाहणाऱ्या रस्त्यांना अचानक ब्रेक लागला आहे. या कोरोना विषाणूच्या वाढत्या संक्रमणाच्या भीतीमुळे व्यक्ती, समाज, गाव-शहर, राष्ट्र नव्हे; तर अख्ख्या जगाचे सर्व व्यवहार बंद झाले आहेत. जागतिक अर्थव्यवस्था कोलमडली आहे. आज घडीला या आजाराबाबतची निश्चित उत्तरे कोणाजवळ नाहीत. दररोज नवनवीन तर्कवितर्क, अंदाज बांधण्यात येत आहेत. हा आजार नसून ती एक जागतिक महामारी आहे, असे सर्वत्रच सिद्ध होत आहे. कोरोना विषाणमुळे पसरणाऱ्या महामारीला प्रतिबंध घालण्यासाठी जगातील सर्वच राष्ट्र नाना तऱ्हेचे प्रयत्न करीत आहेत. त्यातूनच संपूर्ण जगाची टाळेबंदी केली पाहिजे, हा विचार पुढे आला. एकापाठोपाठ जगातील सर्वच राष्ट्रांनी आपल्या राष्ट्रात टाळेबंदी करण्याचा राष्ट्रीय निर्णय घेतला. याच टाळेबंदीला लॉकडाउन या नावाने ओळखले जाते. जेव्हा एखाद्या आजारावर औषध नसेल, तेव्हा प्रत्येकाने आपापली खबरदारी घेणे, हा एकमेव उपाय असतो. या विषाणूमुळे संक्रमित होणाऱ्या आजारावर प्रतिबंधात्मक उपाय म्हणून माणसा-माणसातील सामाजिक दुरावा पाळणे यावर एकच उपाय म्हणून

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

खबरदारी आहे. त्यासाठी सर्व जगातील प्रत्येक राष्ट्राने आपला सामाजिक दुरावा पालन करावा, याबाबत निश्चय केलेला होता. असे निर्णय होत असताना, या कोरोना विषाणूमुळे निर्माण झालेल्या महामारीला रोखण्याचे अतोनात प्रयत्न जागतिक स्तरावर होत आहेत. सध्या या आजाराची लागण जगातील करोडो लोकांना झालेली आहे. त्यामुळे मृत्यूचे प्रमाणसुद्धा दिवसेंदिवस लाखाने वाढत आहे.

जसे जागतिकीकरणाने आम्हाला सर्वांना एकत्र जोडले होते, त्याच जागतिकीकरणामुळे माणूस खूप खूश झाला होता. तो आपला मायाजाल वाढविण्यात गुंतलेला होता. आज त्याच जागतिकीकरणाच्या मार्गाने कोरोना महामारीने आमच्यापर्यंत मृत्यूचे भय आणून सोडले आहे. आम्ही जेव्हा या जागतिक महामारीला प्रतिबंध करण्याचा सामुदायिक प्रयत्न करतो, त्या वेळी व्यक्तीच्या व समाजाच्या वैशिष्ट्यांवर राष्ट्राच्या नियमांचे बंधन स्वीकारणे आवश्यक असते. अशा प्रतिबंधक अवस्थेत एकासाठी सर्व आणि सर्वांसाठी एक, अशी भावना राष्ट्राच्या एकात्मतेसाठी निर्माण होत असते. तेव्हा संपूर्ण राष्ट्रातील जनता समान भावना अनुसरतात आणि समान वर्तन करतात.

संपूर्ण जग अशा भयात असताना जगभरातील सर्वच राष्ट्रे या संसर्गातून निर्माण होणाऱ्या महामारीची सुटका करण्यासाठी सर्व पातळ्यांवर कठोर प्रयत्न करीत आहेत, तसेच जगभरातील आरोग्य क्षेत्रातील कार्य करणाऱ्या वेगवेगळ्या विभागांद्वारेही आटोकाट प्रयत्न करण्यात येत आहेत. या महामारीवर प्रतिबंधात्मक नियंत्रण आणण्यासाठी संशोधनात्मक प्रयत्न सातत्याने चालू आहेत. हा कोरोना विषाणू बदलते हवामान आणि बदलती परिस्थिती यानुसार सातत्याने बदलत आहे. त्यामुळे त्याची लक्षणे वारंवार वेगवेगळी दिसून येत आहेत. याबाबतची खात्री जागतिक आरोग्य संघटनेने वेळोवेळी जगाला निर्देशित केली आहे. जागतिक आरोग्य संघटनेने दिलेल्या निर्देशाप्रमाणे जगातील सर्वच राष्ट्रांनी या महामारीवर नियंत्रण आणण्यासाठी टाळेबंदीचा म्हणजेच लॉकडाउनचा निर्णय घेतला.

या लॉकडाउनमध्ये केवळ जीवनावश्यक वस्तू सोडल्या, तर अन्य सर्व व्यवस्था बंद करण्यात आलेल्या होत्या. एकीकडे कोरोना विषाणूमुळे निर्माण झालेले महासंकट, तर दुसरीकडे सर्वत्र टाळेबंदी केल्यामुळे नागरिकांच्या जीवन-मरणाचा प्रश्न निर्माण होऊ लागला. त्यातूनच रोजगाराचे प्रश्न, आर्थिक उलाढालीचे प्रश्न, सर्व क्षेत्रांतील वाढती मंदी यांसारखे अनेक प्रश्न निर्माण होऊ लागले. जर अशीच टाळेबंदी कायम राहिली, तर देशाची सर्व व्यवस्था डबघाईला येऊ शकते. देशाची अर्थव्यवस्था बिघडू शकते. ही भीती सर्वसामान्य

व्यक्तीपासून सर्वच राष्ट्रांच्या सरकारांना भेडसावत होती.

आर्थिकदृष्ट्या सर्वच राष्ट्रांना कायमस्वरूपी टाळेबंदी करणे परवडणारे नव्हते. असेच किती दिवस चालणार? काहीतरी मार्ग काढून या टाळेबंदीतून समग्र व्यवस्थेत सुधारणा करण्यासाठी प्रयत्न होणे आवश्यक आहेत, असा विचार पुढे आला आणि त्यातूनच 'अनलॉक' म्हणजेच टाळेबंदीत शिथिलता आणण्याबाबतचे धोरण सरकारने स्वीकारले. अशावेळी सामान्य नागरिकांनी आपली स्वतःची काळजी स्वतः घेऊन आपापल्या जबाबदारीने दैनंदिन कार्यात सहभागी व्हावे, असे अवाहन जगभरातल्या सरकारांनी आपापल्या देशातील नागरिकांना केले आहे. सरकारपुढे एकीकडे कोरोनाला नियंत्रित आणायचे, तर दुसरीकडे 'अनलॉक' करून कोरोनामुळे निर्माण झालेली असुरळीतता सुरळीत करायची, असे दुहेरी आव्हान उभे राहिलेले आहे.

अशा अवस्थेत सर्वत्र सुरळीतपणा आणणे. असे करीत असताना सामान्य जनतेत विश्वास निर्माण झाला पाहिजे. त्यांना त्यांची सुरक्षितता जोपासली पाहिजे. कोरोना महासंकटातून दिलासा मिळाला पाहिजे. प्रत्येकास विश्वास आणि खबरदारी घेता यावी, अशा हेतूने महाराष्ट्र सरकारने एक नवीन उपक्रम राबविला आहे. या उपक्रमाचे नाव आहे 'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी.'

'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' या राज्य सरकारच्या मोहिमेंतर्गत सरकार स्तरावरून राज्यातील प्रत्येक गाव, वाडे, वस्त्या, तांडे, शहर, मोहल्ले यातील प्रत्येक नागरिकाची आरोग्य तपासणी करणे. तपासणीदरम्यान त्यांना कोणते आजार असल्याचे आढळून आल्यास उपचार करणे. आजाराबाबतच्या सर्व सोयी उपलब्ध करून देणे. या मोहिमेंतर्गत ही धोरणे स्वीकारण्यात आलेली आहेत.

महाराष्ट्र सरकारने घोषित केलेल्या या मोहिमेंतर्गत जी कार्यपद्धती आहे, ती विशेषतः स्थानिक लोकप्रतिनिधी व त्यांनी दिलेले स्वयंसेवक, स्थानिक पातळीपासून ते जिल्हा पातळीपर्यंत कार्यरत असलेले आरोग्य कर्मचाऱ्यांचे पथक तयार करणे. अशा प्रत्येक पथकाने दररोज ५० घरांना भेटी देणे व घरातील सर्व व्यक्तींची पूर्व covid-19, ज्यांना कोविडचा संसर्ग झालेला आहे, त्यांची तपासणी, कोविड होऊन बरे झाल्यानंतरची अशा तीन अवस्थांतून नागरिकांना तपासणी, कोविड होऊन बरे झाल्यानंतरची अशा तीन अवस्थांतून नागरिकांना आरोग्यविषयक चाचण्या करून प्रत्येकास आरोग्य शिक्षण देणे. त्यांना 'आपले आरोग्य- आपली जबाबदारी' ही जाणीव करून देणे. ही भूमिका या धोरणांतर्गत राबविण्यात येणार आहे. एका महिन्यात प्रत्येक नागरिकाच्या दोन भेटी घेऊन त्यांच्या आरोग्याची तपासणी याअंतर्गत करण्यात येईल.

केवळ सरकारद्वारे मोहिमांची घोषणा करून चालणार नाही, तर अशा

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalay
Dharmabad. Dist. Nanded

मोहिमांची माहिती प्रत्येक नागरिकापर्यंत सामान्यपणे पोहोचली पाहिजे. यासाठी प्रत्येक व्यवस्थेने सामाजिक भान आणि जाणीव निर्माण करून देणे आवश्यक आहे. विशेष म्हणजे या कोरोना महामारीच्या संकटातून उद्भवलेल्या परिस्थितीवर मात करीत असताना 'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' या मोहिमेला वास्तवतेत उतरण्यासाठी सरकारने तपासणी, चाचणी, उपचार व सेवा अशा चतुसूत्री धोरणांचा अवलंब करून सामान्य जनतेत जबाबदारीची जाणीव करून देण्याचा निर्णयसुद्धा घेतलेला आहे.

'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' हा संदेश घरोघरी घेऊन जाणे. त्यासाठी व्यक्तिगत, कौटुंबिक व सामाजिक या सर्व स्तरांवर प्रत्येक नागरिकास याबाबतची जनजागृती होणे आवश्यक आहे. प्रत्येकाने वेळोवेळी हात स्वच्छ धुवावेत, सर्दी-खोकला असल्यास लवकर तपासणी करून उपचार घ्यावा, स्वच्छ मास्क वापरावा, जेवणात पालेभाज्यांचा अधिक वापर करावा, प्रथिने व पोषणयुक्त आहार घ्यावा, व्यायाम, योगा, प्राणायाम करावेत, गर्दीत जाणे टाळावे, निकटचा संबंध टाळावा, कमीत कमी व्यक्ती व सुरक्षित अंतरावर वावर ठेवावा, वेळोवेळी आपला प्राणवायू तपासावा, शारीरिक तापमापक चाचणी करावी, घरातील लहान-थोरांच्या आरोग्याची व औषधोपचारांची काळजी घ्यावी, घरातील एकच व्यक्तीने घराबाहेर जाणे-येणे ठेवून घरात प्रवेश करताना आंघोळ किंवा स्वच्छता ठेवूनच घरात प्रवेश करावा, बाजारातून फळे, भाज्या व अन्य वस्तू आणताना त्या स्वच्छ धुवून घ्याव्यात, ऑनलाइन पार्सल, बाजारातील वस्तू, लिफ्टमध्ये प्रवास करीत असताना शक्यतो निर्जंतुकीकरण झाले पाहिजे. म्हणून व्यक्ती, कुटुंब, सोसायटी, दुकाने, मंडई, बाजार, मॉल, कार्यालय, सार्वजनिक प्रवास अशा वेगवेगळ्या स्तरांवर वावरत असताना प्रत्येकाने स्वतःची खबरदारी घेणे, हीच या महामारीवरील प्रतिबंधात्मक जबाबदारी आहे.

कोरोनाबाबतची जनजागृती करण्यासाठी विद्यार्थी, पालक, सामान्य नागरिक यांच्यामध्ये जाणीव निर्माण करणे. शालेय स्तरावर निबंध स्पर्धा, संदेश स्पर्धा, चित्रकला असे वेगवेगळे उपक्रम राबविणे. विजेत्यांना पारितोषिके देणे. अशा स्पर्धांमध्ये सर्व संस्थांचा संस्थात्मक सहभाग वाढविणे. त्यांना बक्षिसे देणे, प्रसारमाध्यमांच्या साधनांचा अवलंब करणे, अशा वेगवेगळ्या स्तरांवरून 'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' ही मोहीम सामाजिक भान आणि जाणिवेतून अधिक सकारात्मक स्वरूपात जनतेत उतरविता येऊ शकते. समाजातील वेगवेगळ्या संस्थांनी समाजाच्या हितासाठी केलेल्या प्रयत्नांना लोकांपर्यंत पोहोचण्याची एक मोहीम म्हणून सामाजिक भानातून जनजागृती केली पाहिजे. बऱ्याचदा ही जागृती करण्यासाठी समाजातील लोकांची मानसिकता बदलण्याची गरज असते.

कधी-कधी मानसिकता सहजपणे बदलत नाही. तेव्हा समाजाचे सामाजिक भान निर्माण करण्यासाठी त्यांच्यात जाणिवा व्हाव्यात यासाठी सक्तीचे नियम लावावे लागतात. मग त्या नियमांनंतर भविष्यातील आव्हानांचा सामना कसा करावा? याबाबतची व्यावहारिक व सैद्धांतिक पार्श्वभूमी सामान्य लोकांपर्यंत पोहोचवावी लागते. असे झाले तरच कोरोनासारख्या प्रतिकूल परिस्थितीवर मात करून यशस्वी विजय मिळविता येऊ शकतो.

एखाद्या व्यवस्थेने सामाजिक भानाबाबत घेतलेला निर्णय कसा आहे, याबाबतची जाणीवही त्या मोहिमेची सांस्कृतिक उंची वाढविणारी असते. म्हणून या मोहिमेत आपण सामाजिक भान व जाणीव जोपासण्याबरोबर समाजाचे व राष्ट्राचे भान ठेवली पाहिजे. अशा स्वरूपाची एक जीवनशैली निश्चित करून प्रत्येक नागरिकाने या मोहिमेत सहभागी झाले पाहिजे. एवढेच नव्हे; तर कधी-कधी आपली सर्वोच्च काळजी करणाऱ्या निसर्गालाही वाटते की, समाजातील भंगलेली मानसिकता रिपेअर करायची असेल, तर कोरोना महामारीसारख्या आपत्तीतून ही संधी निसर्गाने समाजाला दिलेली आहे. असा सकारात्मक बोध घेऊन प्रत्येकाला प्रत्येकाच्या कुटुंबाची खबरदारी आणि जबाबदारी घेता आली, तर निश्चितच कोरोनासारख्या महामारीवर विजय संपादन करता येऊ शकतो.

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

"राज्यकर्ते चुकत असतील
त्यांच्यावर जरूर टिका करावी,
परंतु ते चांगले काम करीत असतील,
तर विचारवंतांनी त्या कामाची
दखल घ्यावी."

श्रद्धेय डॉ. शंकररावजी चव्हाण :
विचार आणि कार्य

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

प्रा. डॉ. प्रभाकर गणपतराव जाधव

ISBN 978-81-955133-0-7

अथर्व पब्लिकेशन्स

भारतीय लोकशाहीची वाटचाल
The Trajectory of Indian Democracy

© सर्व हक्क सुरक्षित

P Book ISBN : 978-93-90288-92-2
पुस्तक प्रकाशन क्र. ८०२

प्रकाशक
युवराज भटू माळी

अथर्व पब्लिकेशन्स
धुळे : १७, देविदास कॉलनी, वरखेडी रोड, धुळे- ४२४००१.
संपर्क : ९४०५२०६२३०
जळगाव : शॉप नं. २, नक्षत्र अपार्टमेंट, शाहूनगर हौसिंग सोसायटी,
तेली समाज मंगल कार्यालयासमोर, जळगाव- ४२५००१.
संपर्क : ०२५७-२२३९६६६, ९७६४६९४७९७
ई-मेल : atharvapublications@gmail.com
वेबसाइट : www.atharvapublications.com

प्रथमावृत्ती : २६ जानेवारी २०२१ अक्षरजुळवणी : अथर्व पब्लिकेशन्स
मूल्य : १५९५/-

E-Book ***available on***
amazon.in ▪ GooglePlayBooks ▪ atharvapublications.com

या पुस्तकातील कोणत्याही भागाचे पुनर्निर्माण अथवा वापर इलेक्ट्रॉनिक अथवा यांत्रिकी साधनांनी – फोटोकॉपिंग, रेकॉर्डिंग किंवा कोणत्याही प्रकारे माहिती साठवणुकीच्या तंत्रज्ञानातून प्रकाशकाच्या व लेखकाच्या लेखी परवानगीशिवाय करता येणार नाही. सर्व हक्क राखून ठेवले आहेत.

या पुस्तकात प्रसिद्ध झालेली मते संपादक आणि प्रकाशक यांना मान्य असतीलच असे नाही. या पुस्तकात प्रसिद्ध करण्यात आलेल्या लेखातील लेखकांची मते ही त्यांची वैयक्तिक मते आहेत, तसेच शोधनिबंधाची जबाबदारी ज्या – त्या लेखकांवर राहील.

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

अनुक्रमणिका

- प्रस्तावना ०१
  - प्राचार्य डॉ. पी. डी. देवरे
- संपादकीय २५
  - डॉ. हनुमंत कुरकुटे, डॉ. वसंत खरात, डॉ. श्रीकांत देशमुख
- **भारतीय संविधानातील मूल्यव्यवस्था आणि लोकशाहीची वाटचाल** २७
  - प्राचार्य डॉ. व्ही. एल. एरंडे
- **सेंद्रिय राजकीय नेतृत्व** ४५
  - प्राचार्य डॉ. प्रमोद पवार
  - डॉ. सुनील नेवे
- **भारतीय लोकशाही आणि आरक्षणाचे राजकारण** ६१
  - प्रा. डॉ. रवींद्र पांडुरंग भणगे
- **अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य आणि लोकशाही** ७४
  - प्रा. डॉ. प्रशांत अमृतकर
- **भारतीय लोकशाहीची वास्तविकता : एक राजकीय विश्लेषण** ७७
  - डॉ. मंगेश गोविंदराव आचार्य
- **लोकशाही आणि सुशासनात नागरी समाजाची भूमिका** ८२
  - प्रा. डॉ. प्रभाकर ग. जाधव
- **लोकशाही व समाजमाध्यमे** ८६
  - प्रा. डॉ. सुवर्णा गुडगे-बेनके
- **भारतीय लोकशाहीतील जातींचा प्रभाव** ९१
  - प्रा. डॉ. बाबासाहेब त्रिंबक मोताळे
- **सार्वजनिक धोरणाची खासगीकरणाकडे झालेली वाटचाल : लोकशाहीसमोरील आव्हाने**... ९५
  - प्रा. डॉ. श्रीनिवास भोंग
- महात्मा गांधीजींना अभिप्रेत असलेली भारतीय लोकशाही १०२
  - प्रा. एकनाथ ज्ञानदेव खरात

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

लोकशाही आणि सुशासनात नागरी समाजाची भूमिका

- प्रा. डॉ. प्रभाकर ग. जाधव
राज्यशास्त्र विभागप्रमुख,
ला. ब. शा. महाविद्यालय, धर्माबाद, जि. नांदेड

प्रसिद्ध राजकीय विचारवंत ॲरिस्टॉटल म्हणतो त्याप्रमाणे निसर्गातील प्रत्येक गोष्टीचा प्रारंभ आणि शेवट या दोन्ही घटना स्वतःपुरत्या व स्वयंपूर्ण असतात. पण, त्यांचा कार्यकारणभाव हा व्यक्ती, समाज, निसर्ग आणि राज्य यांच्याशी अतूट स्वरूपाचा असतो, हे निर्विवाद आहे.[1] हा जो कार्यकारणभाव आहे तो घटना आणि घटनेशी संबंधित असलेल्या प्रसंगाच्या आंतरिक शक्तीतून पुढे येतो. त्यावेळी प्रवृत्ती आणि नैतिक प्रेरणा यांच्यातील संघर्ष अटळ असतो. हा संघर्ष मानवाच्या प्रवृत्तीला जन्म देतो. या अनुभवातून माणसाला चांगले आणि वाईट Good and evil यामध्ये निवड करण्याचे स्वातंत्र्य मिळते. अशा विचाराच्या आधारावरच 'वसुधैव कुटुंबकम्' आणि 'जगाच्या कल्याणा संताच्या विभूती' असा अर्थ प्राप्त करून देणाऱ्या विश्वव्यापी व्यवस्थेचा विचार त्या - त्या कालखंडातील समकालीन विचारवंत, समाजसुधारक, संशोधक, संत अशा विभूतींच्या प्रबोधनात्मक शिकवणीतून जगाला दिला आहे.

सध्याच्या व्यवस्थेची वाटचाल ही व्यक्ती, समाज, राज्य, शासन, प्रशासन, राज्यघटना, राजकारण, नीती यांसारख्या विविध संस्थांच्या नियम आणि भूमिका Rule and Role यांच्या रचनात्मक व कार्यात्मक आंतरक्रियेतून वाटचाल करीत आहे. असे असले तरीही कोणत्याही संस्थात्मक व्यवस्थांचा कारभार परिपूर्ण असत नाही. त्यात व्यवस्थेसोबत असलेल्या आणि काळाच्या ओघात निर्माण झालेल्या मानवनिर्मित कृत्रिम स्वरूपाच्या मर्यादा आणि कमतरता असतात. त्यावेळीच दूर केल्या नाहीत, त्यातील सुधारणा स्वीकारल्या नाहीत, तर अराजकता निर्माण होण्याची शक्यता नाकारता येणार नाही. समाजातील सर्व संस्थांमध्ये राज्यसंस्था ही वरच्या स्तरावरील संस्था असल्यामुळे त्यात सुधारणा करण्याचा सर्वस्वी अधिकार राज्यसंस्थेचा आहे. यासाठी ती शासन आणि प्रशासन या दोन्ही व्यवस्थांच्या माध्यमातून सुधारणा करून नागरी समाजाच्या निर्मितीचा प्रयत्न करीत असते. लार्ड ब्राईस म्हणतात त्याप्रमाणे, चांगल्या समाजाची निर्मिती करण्यासाठी व्यवस्थेतील दुर्गुण आणि वाईट विचारांवर मात करण्याची गरज असते. त्यावर सर्वव्यापी रामबाण इलाज हा लोकशाही कार्यसंस्कृतीतून सध्या करता येऊ शकतो.[2] म्हणूनच लोकशाहीत शासन, प्रशासन आणि नागरी समाजाच्या बांधणीसाठी सुशासन हा दृष्टिकोन विकसित होऊ शकतो.

भारतासारख्या बहुधर्मीय, जातीय, पंथीय, बहुलवादी, प्रांतीय भिन्नतेतून ज्या लोकशाहीची विकेंद्रित वाटचाल मागील सात दशकांपासून कार्यरत आहे. ही वाटचाल विचारात घेत असताना येथील समाज, बाजार, आर्थिक घटक, नागरिक, राज्यघटना, सरकार, प्रशासन यांचा सहभाग आणि भूमिका लक्षात घेतल्याशिवाय कोणत्याही निष्कर्षांपर्यंत पोहोचता येणार नाही. लोकशाही, नागरी समाज आणि सुशासन या तिन्ही संकल्पना भिन्न असल्या, तरीही त्यांचे काही समान असे आधार आहेत. संवैधानिक व्यवहार, पारदर्शकता, जबाबदारपणा, सर्वसमावेशकता, उत्तरदायित्व, निर्णयप्रक्रियेतील गुणात्मक सहभाग, सामाजिक न्याय, लोककल्याण; याशिवाय लोकशाही, नागरी समाज आणि सुशासन यांच्यातील क्षमता आणि सामर्थ्य निर्धारित होऊ शकत नाहीत. या तिन्ही संस्थांचा विचार एकमेकांवर आधारलेला आहे. यांच्यात समन्वय नसेल तर ना लोकशाही, ना नागरी समाज, ना सुशासन

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

Academic year
2020-2021

Panorama

(Part IV)

A Textbook Prepared as per CBCS Pattern for College Students of UG Second Year Additional English/SL

Prescribed by
Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded
Members of Board of Studies in English, SRTM University, Nanded

Content developed by
Dr Prakash Bhange: Unit VI (A & B)
Dr Vibhati Kulkarni: Unit VII (A & B)
Mr Sambhaji Manoorkar: Unit VIII (A & B)
Mrs Megha Pandit: Unit IX (A & B)
Dr L V Padmarani Rao: Unit X

Editor
Dr Prashant M Mannikar

macmillan education

ISBN 978-93-90370-18-4

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

Contents

SEMESTER IV

Unit VI

Biography

A. Shakespeare; or, the Poet — 03
Ralph Waldo Emerson

B. Chandrasekhara Venkata Raman — 17
S Bhagavantam

Unit VII

Short Play

A. The Beggar and the King — 21
Winthrop Parkhurst

B. Motherly Love — 35
August Strindberg

Unit VIII

Short Story

A. A Dog's Tale — 51
Mark Twain

B. Romeo and Juliet — 61
Charles and *Mary Lamb*
(Tales from Shakespeare)

Unit IX

Speech

A. Citizenship in a Republic — 77
Theodore Roosevelt

B. Tryst with Destiny — 85
Jawaharlal Nehru

Unit X

Grammar

Transformation of Complex and Compound Sentences into Simple Sentences — 93

Content Developers

Dr Prakash Bhange Assistant Professor, Department of English, Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya, Purna (n.) Dist Parbhani	**Unit VI (A & B)**
Dr Vibhati Kulkarni Assistant Professor, Department of English, Science College, Nanded	**Unit VII (A & B)**
Mr Sambhaji Manoorkar Assistant Professor, Department of English, Lal Bahadur Shastri College, Dharmabad Dist. Nanded	**Unit VIII (A & B)**
Mrs Megha Pandit Assistant Professor & Head, Department of English, Dayanand Science College, Latur	**Unit IX (A & B)**
Dr L V Padmarani Rao Professor, PG Research Department of English, Yeshwant Mahavidyalaya, Nanded	**Unit X**

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded

Academic year
2020-2021

Panorama
(Part III)

A Textbook Prepared as per CBCS Pattern
for College Students of UG Second Year Additional English/SL

Prescribed by
Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded
Members of Board of Studies in English, SRTM University, Nanded

Content developed by
Dr Prakash Bhange: Unit I (A & B)
Dr Vibhati Kulkarni: Unit II (A & B)
Mr Sambhaji Manoorkar: Unit III (A & B)
Mrs Megha Pandit: Unit IV (A & B)
Dr LV Padmarani Rao: Unit V

Editor
Dr Prashant M Mannikar

macmillan
education

ISBN 978-93-90370-17-7

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad, Dist. Nanded

Contents

Unit I

Biography

A. Giotto 03
Amy Steedman

B. Hamilton 13
R S Ball

Unit II

Short Play

A. The Stronger Woman 33
August Strindberg

B. A Dollar 41
David Pinski

Unit III

Short Story

A. God Sees the Truth But Waits 57
Leo Tolstoy

B. The Tempest (Tales from Shakespeare) 66
Charles and Mary Lamb

Unit IV

Speech

A. I Have a Dream 79
Martin Luther King Jr

B. The Decision to Go to the Moon 82
John F Kennedy

Unit V

Grammar

Transformation of Simple Sentences into Complex and Compound Sentences 91

Content Developers

Dr Prakash Bhange — **Unit I (A & B)**
Assistant Professor, Department of English,
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya,
Purna (jn.) Dist. Parbhani

Dr Vibhati Kulkarni — **Unit II (A & B)**
Assistant Professor, Department of English,
Science College, Nanded

Mr Sambhaji Manoorkar — **Unit III (A & B)**
Assistant Professor, Department of English,
Lal Bahadur Shastri College, Dharmabad.
Dist. Nanded

Mrs Megha Pandit — **Unit IV (A & B)**
Assistant Professor & Head, Department of English,
Dayanand Science College, Latur

Dr L V Padmarani Rao — **Unit V**
Professor, PG Research, Department of English,
Yeshwant Mahavidyalaya, Nanded

PRINCIPAL
Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya
Dharmabad. Dist. Nanded